

ФІЛОСОФІЯ

УДК 165.19+ 323.

О. С. Токовенко*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ЯК ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПРОЦЕС****Розглянуті особливості еволюційного тлумачення наукового пізнання політичної реальності.***Ключові слова:* наукове пізнання, політико-еволюційна епістемологія, політична реальність.

Питання щодо можливості еволюційного тлумачення наукового пізнання політичної реальності є достатньо новим та недослідженим у вітчизняній політичній науці. Теоретичним підґрунтям для розвитку політико-епістемологічної проблематики в її еволюційному ракурсі є евристичний потенціал сучасної еволюційної епістемології, представники якої (К. Поппер, Д. Т. Кемпбелл, Е. Осер, Е. Бітсакіс, Д. Агассі, У. Бартлі, Л. Бун, К. Кнор Сетіна, Д. Елстер та інші) застосовують еволюційний підхід до аналізу процесів виникнення та розвитку наукового знання.

Метою цієї статті є відповідь на питання: чи можливе застосування еволюційної парадигми до аналізу закономірностей наукового пізнання політичної реальності? Який зміст слід вкладати в поняття «політико-еволюційна епістемологія»?

Відповідь на ці питання за першим наближенням ґрунтується на подвійному тлумаченні політико-еволюційної епістемології – у широкому та вузькому смислах. У широкому смислі політико-еволюційну епістемологію слід тлумачити як синонім поняття «еволюційна політико-інформаційна теорія», предметом аналізу якої є розуміння закономірностей виникнення та розвитку когнітивних здібностей політичного актора. При цьому пізнання політичної реальності розглядається по аналогії з процедурами адаптування, що дозволяє політичному актору не тільки отримувати необхідну інформацію про політичну реальність, але й формувати засіб поведінки, адекватний умовам політичної дійсності. У вузькому смислі політико-еволюційну епістемологію слід розглядати як наукову дисципліну, що досліджує закономірності розвитку знання про політичну реальність у контексті теорії еволюціонізму.

Вважається, що ідея щодо можливості застосування до аналізу наукового розвитку еволюційної парадигми належить Г. Спенсеру, який сформулював гіпотезу загального розвитку, відповідно до якої емпірична реальність розглядається як процес переходу від невизначеної, аморфної гомології до визначеної, оформленої гетерогенності. Г. Спенсер наполягає на тому, що наукове знання, як один із фрагментів загального розвитку, також еволюціонує від простих та конкретних до складних і абстрактних форм. Він вважає, що ідея еволюційного розвитку в науці має чисельні ілюстрації у «фізиці, хімії, психології: усі вони демонструють..., що наукові досягнення є поступовими, що кожне більш загальне відношення пояснюється через пізнання співвідношень меншого ступеню узагальнення» [1, с. 461–462].

Деякі сучасні дослідники, зокрема Д. Агассі вважають, що пріоритет у цій проблематиці належить англійському вченому У. Уівіллу, який ще 1840 року стверджував, що «ми повинні формулювати значну кількість гіпотез, тому що тільки деякі з них здатні витримати перевірку і скласти ту основу або стійке ядро, навколо якого буде розвиватися дослідження» [2, с. 314]. Сьогодні ми можемо стверджувати, що концепція У. Уівілла містить у собі історичний релятивізм кантівського апіоризму та доводить розгляд процедур конструювання та вдосконалення гіпотез до пояснень, подібних тим, які пропонував К. Поппер у теорії пропозицій та спростувань. У цьому сенсі ідеї У. Уівілла слід розглядати як певний передвісник логіки відкриття, внаслідок того, що вони містять у собі (зрозуміло, ще в недостатньо експлікованому вигляді) обґрунтування пробно-помилкової моделі наукового дослідження.

Пізніше, застосування еволюційної парадигми до розвитку наукового знання періодично стає актуальним напрямом дослідження логіки та методології науки. Серед тих, хто дотримувався подібних поглядів слід назвати Гекслі, Джемса, Маха, Больцмана, Поппера, Річе, Дженінгса, Норттропа, Аугера, Холтона, Роллера, Кауса, Монода, Ейгена, Хансона, Стаммера, Тулміна, Куна, Аккермана та багатьох інших.

Для політико-еволюційної епістемології базовими є ідеї К. Поппера. Знаходячись на позиціях критичного реалізму, він розглядає знання, яке отримує людина про оточуюче середовище, як таке, що не може бути повною мірою відповідним до реальності, тобто знання повинно тлумачитися з позицій вірогідності та гіпотетичності.

Попперівський підхід дає нам підстави стверджувати, що між політичною реальністю та знанням про політичну реальність не може бути повної ізоморфії. Розвиток цієї тези зумовлює звернення до аргументації, запропоновану іншим видатним методологом науки М. Вебером, який наполягав на необхідності процедур теоретичної рефлексії політичної реальності, що має бути складовою її розуміння. Він наголошував на тому, що завданням подібних процедур є не всебічне відображення або пояснення політичної реальності у повному обсязі. Навпаки, політична рефлексія повинна продукувати певні мисленеві конструкції, типотворення, які мають за мету пояснити досліджуваний об'єкт у середовищі мови, але не повинні визначати сам об'єкт, тобто політичну реальність, її внутрішню структуру. Крім того політична рефлексія, за М. Вебером, повинна слугувати завданню об'єктивації знання про політику, що можливо лише за умови співвідношення певного судження про політичну реальність з цінностями, які мають значущість для всіх суб'єктів конкретної історичної епохи. У свою чергу, цінність за такого підходу є властивим конкретній епосі спрямуванням інтересу, тобто, за визначенням, носить варіативний характер.

Звідси стає зрозумілим, що методологічним інструментом пізнання політичної реальності, у відвічності до ідей М. Вебера, є ідеальний тип якості теоретичної схеми для вираження інтересу епохи. Цей «ідеальний тип» або мислене конструювання ідеального типу, з одного боку, потребує свідомого абстрагування від усієї повноти реальності, виокремлення лише деяких її аспектів, а з іншого – внаслідок мінливості цінностей, з якими корелюється судження про політичну реальність, потребує нестатичного підходу до її інтерпретації.

Політико-когнітивний механізм, за допомогою якого політичний актор отримує знання про політичну реальність, виходячи із базових засад попперівської теорії, ми можемо тлумачити як одну із складових процедури декодування, що має за мету розшифровку (в межах можливостей, обумовлених особливостями когнітивного апарату) інформації про оточуючу політичну реальність, тобто як механізм політико-культурної когнітивної трансмісії. Сутність дії механізму політико-культурної когнітивної трансмісії полягає в тому, щоб вбирати у себе, акумулювати явища політичного життя, які відбуваються вперше і є неповторними, кодувати їх, транслювати у політичному просторі і часі наступним поколінням політичного співтовариства, декодувати їх з тим, щоб сприяти формуванню та розвитку вже на новому етапі феномену політичного актора. У цьому сенсі політична культура є певним зрізом, що проходить через усі прояви політичної діяльності, і є типологічно загальним для них не у сенсі змісту, а у сенсі існування механізму, дії якого розповсюджуються на всю сферу політичного життя, тобто механізму політико-культурної когнітивної трансмісії [3, с. 42–45].

Зазначене дозволяє тлумачити особливості дії механізму політико-культурної когнітивної трансмісії як здатність політичного актора володіти досягнутим знанням політики, а також джерелом цього знання та репродукувати їх у політичному часі та просторі. Самі ж механізми політико-культурної когнітивної трансмісії слід розглядати як систему акумулювання, кодування, трансляції та репродукування політичного знання, досвіду, цінностей, норм, технологій тощо. Іншими словами, політико-культурна когнітивна трансмісія є негенетичним засобом перенесення політичної інформації у політичному просторі та часі; її мета полягає у підтриманні, репродукції феномену політичного актора.

Політичну реальність слід інтерпретувати, спираючись на попперівську традицію, як єдність «трьох світів». «Перший світ» – світ політичних фактів, процесів, інститутів, відносин, дій тощо. Політичний актор у процесі адаптації до цієї реальності забезпечує себе інформацією, яка за умови, що існує у свідомому вигляді, формує «другий світ» політичної реальності. Характерні ознаки специфічного знання про політичну реальність – політичного знання, тобто такої ментальної дійсності, яка формується шляхом дескриптивної та аргументативної мови і в яку вбудовані проблеми, теорії та спростування зі своїми специфічними відношеннями, конструюють «третій світ» політичної реальності.

Концепція критичного реалізму К. Поппера зумовлює розуміння ситуаційності політичного знання. К. Поппер підкреслював, що до тих пір, доки знання не є генетично вбудованим в організм, цей організм може засвоювати знання тільки у тому випадку, коли має місце певний потяг або інстинкт дослідження. Саме існування подібного інстинкту доводить реальність світу, який потенційно може бути пізнаним та дослідженим, а також зумовлює існування уроджених передумов до знання та дослідження: організм є активним дослідником, а не пасивним приймачем інформації, що потрапляє до нього зовні [4, с. 115–116]. Проводячи аналогію з епіграфом (фразою Гете), який обрав видатний дослідник К. Лоренц до своєї головної книги, присвяченій еволюційно-епістемологічній проблематиці «По інший бік дзеркала: пошуки природної історії людського знання», а саме: «якщо б око не було подібне Сонцю, воно б ніколи не змогло його побачити», можна сказати, що політичний актор ніколи б не зміг зрозуміти політичну реальність, якщо б не був подібним до цієї реальності. Така ізоморфія політичної реальності та політичного актора у світі політики є наслідком процесу адаптації. У свою чергу, адаптація є процесом, за ходом якого політичний актор приводить себе у відповідність до певних умов політичної реальності, наслідком чого є те, що ці умови немов би «відображуються», «відбиваються» в політичному акторі у вигляді інформації. По суті, як справедливо зазначає К. Лоренц, слово «інформація» означає «давати форму» [5, с. 22].

Той напрямок політичної епістемології, який досліджує політичне знання як еволюційний процес, орієнтується на попперівське розуміння фундаментального завдання епістемології. Це завдання полягає у тому, щоб досліджувати процеси зростання політичного знання. У цьому контексті, знання може бути віднесено до об'єктивних продуктів певних еволюційних процесів, що охоплюють сферу від ендосоматичних когнітивних структур до найбільш абстрактних наукових теорій. Як підкреслює один із учнів та послідовників К. Поппера У. Бартлі, еволюційне тлумачення наукового знання «поширюється від логіки, методології, фізики, фізіології, психології та доходить до систематичного розвитку репрезентаціоналізму» [6, с. 21].

Разом з тим, необхідно підкреслити й те, що напрям сучасної епістемології, що досліджує наукове знання як еволюційний процес, є неоднорідним; він включає до себе ряд течій, які, у свою чергу, зазнали певної еволюції. Подібна неоднозначність обумовлена різним розумінням суті еволюційної метафори. В одному випадку здійснюється спроба розповсюдження на сферу наукового знання принципів та концептуального апарату біологічного еволюціонізму. В іншому – мова йде про побудову ієрархічної моделі знання, що охоплює всі складові когнітивних процесів, починаючи з елементарних пізнавальних дій організмів, й завершуючи такими складними та високоорганізованими формами, якими є наука і культура. До речі характерно, що обидві ці течії базуються на своєрідній критичній інтерпретації ідей К. Поппера.

Для політико-еволюційної епістемології в контексті проблеми зростання наукового знання про політичну реальність доцільним є звернення до ідей Л. Буна, який намагався усвідомити «яким чином глобальний порядок науки виникає з її локального хаосу» [7, с. 162]. Для цього він пропонує розрізняти поняття «локальний» та «глобальний» розвиток науки. Під глобальним, або з позицій часової перспективи довготерміновим розвитком науки, Л. Бун розуміє поступальну

зміну теоретичних схем, що сприяють більш поглибленому, ретельному поясненню зростаючої кількості наукових фактів. Локальний розвиток науки корелюється з чисельними традиціями, контекстами та ситуаційними логіками, за допомогою яких дослідник інтуїтивно здійснює пошук. Це той рівень, де П. Фейєрабенд знаходить аргументи для обґрунтування своєї відомої тези: «у науці дозволено все». У цьому контексті Л. Бун критикує погляди К. Поппера за непослідовність, яка полягає у тому, що в попперівській концепції наукові інновації розглядаються як спонтанні зміни і одночасно стверджується, що відбір нововведень у науці не носить випадковий характер, а навпаки, є цілеспрямованим та усвідомленим завдяки намаганням дослідника здійснювати раціональний пошук. Відповідно, Л. Бун пропонує доповнити раціоналістичну концепцію К. Поппера нераціональною моделлю еволюції науки.

Для усвідомлення закономірностей пізнання політичної реальності аргументація Л. Буна заслуговує на увагу завдяки спробі поєднання раціонального та ірраціонального підходів до когнітивних процесів. Дійсно, розуміння механізмів пізнання політичної реальності неможливо без усвідомлення того, що політична реальність включає до себе не тільки сукупність певних політичних інститутів, дій, фактів, відносин, але й емоційних, вольових, спонтанних вчинків, міфів, ритуалів тощо. Враховуючи ту обставину, що політична реальність має подвійну, тобто раціонально-ірраціональну природу, політичний актор у процесі адаптування до умов політичної реальності повинен мати у своєму інструментарії як засоби раціональної рефлексії щодо політичних процесів, інститутів тощо так і можливості тлумачення ірраціональних складових політичної дійсності, таких як політичний міф, ритуал, символ тощо.

У цьому зв'язку звернемо увагу на думку П. Фейєрабенда, який стверджує, що раціональні та ірраціональні складові процесу пізнання реальності, тобто наука і міф мають не просто багато спільного, але їм притаманна «дивовижна подібність», їх внутрішня єдність ґрунтується на тому, що «концептуальні апарати наукової теорії й емоцій пов'язані своїм застосуванням, яке притаманне усім засобам комунікації, усім діям і, можливо, усьому життю людського суспільства» [8, с. 45]. Наприклад, порівнюючи наукову теорію з міфом про чаклунство та вселенням у людину люцифера, який був притаманний середньовічній християнській теології, П. Фейєрабенд намагається довести, що цей міф є «комплексною пояснюючою системою, яка містить у собі множину допоміжних гіпотез, орієнтованих на те, щоб охопити усі спеціальні випадки, внаслідок чого забезпечується ступінь підтвердження на основі спостережень» [8, с. 411].

Зазначимо, що в європейській культурній традиції, починаючи з Декарта, сформувалися сталі погляди на раціональність як незмінну і єдино можливу систему поглядів та уявлень. Подібна традиція своїми коріннями уходить до античної натурфілософії, яка в якості апріорної основи раціонального дослідження допускала існування позаісторичної системи принципів. У ХХ сторіччі такий підхід найвищого розвитку отримав в аналітичній філософській традиції, яка наполягала на тому, що раціональність певних інтелектуальних конструктів повинна ідентифікуватися з її логічною доведеністю. Для методолога, мірою людської раціональності стала виступати здатність визнавати без подальших аргументів законність аксіом, формальних висновків та логічної необхідності. Точка зору на те, що критеріями раціональності є логічна доведеність та позаісторичність була домінуючою у філософії науки до початку 60-років минулого століття, коли разом з формуванням у методології науки постпозитивістського стилю мислення, головною інтенцією щодо перегляду усталених поглядів на раціональність стало доведення положення про мінливість наукової раціональності під впливом культурно-історичних чинників.

З точки зору еволюційно-епістемологічного дослідження політичної реальності, зазначимо, що знання про цю реальність виключає абсолютизацію таких критеріїв раціональності як відсутність логічних протиріч та позаісторичність. Специфіка політичного знання полягає саме в тому, що його фундаментальним підґрунтям є політичний факт, який, за визначенням, поєднує в собі раціональні та ірраціональні

складові. Особливість факту політичної реальності полягає у тому, що він може бути не тільки раціонально ідентифікований (як природничонауковий факт) за допомогою логіко-дедуктивних процедур, як це, наприклад, відбувається у політичній соціології, коли факт політичної реальності фіксується, описується, вимірюється тощо, але й ірраціонально інтерпретований (як культурно-історичний факт) за допомогою процедур політичної герменевтики.

Звідси стає зрозумілим, що методологія політико-еволюційної епістемології розглядає проблему співвідношення раціональних та ірраціональних чинників пізнання політичної реальності як корелятивну з проблемою співвідношення теоретико-методологічного змісту політичного знання з чинниками культурно-історичного, по відношенню до системи політичного знання, порядку. Політико-еволюційна методологія наполягає на неможливості розуміння сутності наукового розвитку без урахування його культурно-історичного контексту тому, що вона розглядає розвиток науки як один із аспектів глобального культурно-історичного процесу, глобальної еволюції, в якому всі складові взаємодіють між собою.

У цьому контексті пріоритетною для політико-еволюційної епістемології є ідея видатного методолога науки С. Тулміна про те, що соціальні та інтелектуальні чинники разом впливають на еволюцію наукового знання, при цьому вони діють як самостійні фільтри. Тип та кількість інтелектуальних новацій відображають дію цих фільтрів у відповідності до вимог певної епохи та культури. С. Тулмін вважає, що загальна кількість нововведень у межах наукової дисципліни за відповідним культурно-історичним контекстом є наслідком дії зовнішніх чинників; критерії відбору, згідно з якими оцінюються концептуальні новації, мають внутрішній для наукової дисципліни характер; нарешті, напрям, в якому переважно накопичуються інтелектуальні нововведення, є поміссю внутрішніх та зовнішніх чинників [9, с. 185–186].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що еволюційний підхід до наукового пізнання політичної реальності дозволяє тлумачити її як одну із складових процесу глобальної еволюції; пізнання політичної реальності слід розглядати як адаптування до неї політичного актора, що дозволяє не тільки отримувати необхідну інформацію про політичну реальність, але й формувати засіб поведінки, адекватний умовам політичної дійсності; еволюційна інтерпретація наукового пізнання політичної реальності дозволяє вирішити проблему співвідношення соціальних та інтелектуальних чинників політичної науки, дослідити подвійну раціонально-ірраціональну природу політичної реальності, зрозуміти феномен зростання наукового знання про політичну реальність тощо.

Бібліографічні посилання

1. Spenser H. Principles of psychology / H. Spenser / Vol. 1, 2nd-ed. – London: Williams and Norgate, 1870. – 635 p.
2. Agassi J. Theoretical entities versus theories / J. Agassi // Boston studies in the philosophy of science / Ed. By R.S. Cohen and M. M. Wartofsky. – Dordrecht: D.Reidel Publishing company, 1969. – Vol.6. - P.311-320.
3. Мамардашвили М. К. Наука и культура / М. К. Мамардашвили // Методологические проблемы историко-научных исследований. – М. : Наука, 1982. – С.38-58.
4. Popper K. R. Campbell on the evolutionary theory of knowledge / K. R. Popper // Evolutionary epistemology, rationality and sociology of knowledge / Ed. By G. Radnitzky and W.W. Bartley, III. La Salle / Illinois/: Open court, 1988. – P.115-120.
5. Lorenz K. Behind the mirror: a search for a natural history of human knowledge / K. Lorenz // L.: Methoem and company Ltd., 1977. – 261 p.
6. Bartley W. W. III. Philosophy of biology philosophy of physics / W. W. III Bartley // Evolutionary epistemology, rationality and sociology of knowledge. – P. 21.
7. Boon L. Variations and selection: scientific progress without rationality / L. Boon // Evolutionary epistemology: a multiparadigm program / Ed. by W. Callebaut and R. Pinxten. – Dordrecht: D. Reidel publishing company, 1987. – P. 159–187.
8. Feyerabend P. Against Method. Outlines of an Anarchistic Theory of Knowledge / P. Feyerabend // L. : NLS, 1975. – 339 p.
9. Тулмин Ст. Человеческое понимание / Ст. Тулмин – М. : Прогресс, 1984. – 327 с.

Токовенко А. С. Научное познание политической реальности как эволюционный процесс. Рассмотрены особенности эволюционного истолкования научного познания политической реальности.

Ключевые слова: научное познание, политико-эволюционная эпистемология, политическая реальность.

Tokovenko O. Peculiarities of evolutionary interpretation of scientific cognition of political reality are considered.

The main purpose of this article is to answer the question: is it possible to use evolutionary paradigm to the analysis of patterns of scientific knowledge of political reality? What content should invest in the concept of «political and evolutionary epistemology»?

The answer to these questions, according to the first approach, is based on the ambiguous political and evolutionary epistemology - in broad and narrow senses. In a broad sense political and evolutionary epistemology should be interpreted as synonymous to the term «political evolution and information theory», the subject of the analysis of which is to understand the patterns of occurrence and development of cognitive abilities of the political actor. This knowledge of political reality is considered analogous to the procedures adaptation that allows political actors not only to receive the necessary information about political reality, but also a means to shape behavior that is adequate to the conditions of political reality. In the narrow sense political and evolutionary epistemology should be regarded as a scientific discipline that studies the patterns of knowledge about the political reality in the context of the theory of evolutionism. The evolutionary approach to scientific knowledge of political reality can interpret it as one of the components of the process of global evolution. Knowledge of the political reality should be seen as adapting of political actor to it, that can not only obtain the necessary information about the political reality, but also a means to shape behavior, adequate conditions of political reality. Evolutionary interpretation of scientific knowledge of political reality can solve the problem of the correlation of social and intellectual factors of political science, explore the dual rational and irrational nature of political reality, understand the phenomenon of the growth of scientific knowledge about the political reality of others.

Keywords: scientific cognition, political and evolutionary epistemology, political reality.

Надійшла до редколегії 28.02.2013 р.

УДК 130.2

В. А. Вершина

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

АНТРОПОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Розглядається стан антропологічної проблеми в сучасному філософському дискурсі. Аналізується диференціація філософської антропології на класичну і некласичну.

Ключові слова: антропологічна проблема, есенціалістська антропологія, некласична антропологія.

Проблема людини належить до «вічних» фундаментальних філософських проблем, які в кожному нову епоху вимагають свого розв'язання, але через специфіку людського існування не можуть бути вирішені остаточно, а тому виявляються завжди актуальними. Вона постійно оновлюється в процесі історичного розвитку, будучи, таким чином, одночасно давньою і завжди новою. Унікальність буття людини обумовлює її постійну спрямованість до глибинних основ свого існування.

Один з остаточних висновків «Критики чистого розуму» Канта свідчить: спекуляції розуму в його трансцендентальному застосуванні в цілому спрямовані як на кінцеву мету на свободу волі, безсмертя душі і буття Бога. Проте останні не можуть бути розроблені виключно спекулятивно, але рекомендуються розумом для практичного застосування. Згідно з Кантом, як відомо, поле філософії у всесвітньо-цивільному значенні може бути намічене в наступних питаннях: 1) Що я можу знати? 2) Що мені належить робити? 3) На що я смію сподіватися? 4) Що таке людина? Але по суті, зауважує Кант, усе це можна було б звести до антропології, бо три перші питання відносяться до останнього [7, с. 332]. Тобто всі питання, філософський розгляд яких так чи інакше вказаний нам розумом, виявляються, по суті, про людину. І з іншого боку, перш ніж будувати будь-яку людську науку, будь то антропологія або фізична географія, непогано б було прояснити підстави